

Az iparosodottság és az újraiparosodás területi differenciálódása Magyarországon

Territorial differentiation of industrialization and re-industrialization in Hungary

KELEMEN KATALIN¹

Absztrakt

Magyarországon az elmúlt évtizedekben egyfajta „felemás újraiparosodás” zajlott/lik, nőtt az ipar teljesítménye és aránya a GDP-ben, s e növekvő teljesítményt egyre kevesebb foglalkoztatott állítja elő. Területileg azonban eltérőek a folyamatok. Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a hazai megyék esetében a gazdasági teljesítmény nagysága hogyan kapcsolódik össze az iparosodottság, illetve a dezindusztrializáció és az újraiparosodás alakulásával. Azok a régiók, ahol az ipar domináns és kiemelkedő teljesítményű, a legmagasabb jövedelműek, s a sikereiket elsősorban a külföldi befektetéseknek köszönhetik. Itt az ipari foglalkoztatás aránya kiemelkedő, és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya átlag alatti. Ezzel szemben sok alacsony jövedelmű megyében magas a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya. Ezek a szolgáltatások azonban nagyrészt nem a piac, hanem a költségvetés által finanszírozottak, azaz úgy tűnik, a szolgáltatásokban foglalkoztatottak magasabb aránya is az ipar (illetve mezőgazdaság) alacsony teljesítményéhez kapcsolódik.

Kulcsszavak: újraiparosodás, posztindusztriális gazdaság, foglalkoztatás

Abstract

In recent decades, there has been a kind of “dissonant re-industrialization” in Hungary, whereby the performance of industry and its share in GDP has increased, while this performance growth relies on fewer and fewer employees. However, the processes differ depending on the region in question.

In our study, we examine how the economic performance of Hungarian counties relates to trends in industrialization, deindustrialization and reindustrialization.

Those regions where industry is dominant and performs outstandingly have the highest income and their success is mainly due to foreign investment. Here, the share of industrial employment is outstanding and the share of those employed in services is below average. In contrast, many low-income counties have a high share of their population employed in the service sector. These service sector jobs are, however, to a large extent not financed by the market but by the public budget. Thus, the higher proportion of people employed in services also seems to be related to the low performance of industry (and agriculture).

Keywords: reindustrialization, post-industrial economy, employment

BEVEZETÉS

Magyarországon az elmúlt évtizedekben egyfajta „felemás újraiparosodás” zajlott/lik, azaz nőtt az ipar teljesítménye és aránya a GDP-ben, s e növekvő teljesítményt egyre kevesebb foglalkoztatott állítja elő. Területileg azonban eltérnek a folyamatok.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy a hazai megyék esetében a gazdasági teljesítmény nagysága hogyan kapcsolódik az iparosodottság, illetve a dezindusztrializáció és az

¹ egyetemi docens, ELTE ÁJK Közgazdaságtan és Statisztika Tanszék, E-mail: kelemenk@ajk.elte.hu

újraiparosodás mértékével², illetve, hogy a hazai folyamatok mennyire illeszkednek az EU-ra jellemző trend(ek)hez.

1. IPAROSODOTTSÁG ÉS TELJESÍTMÉNY

A "posztindusztriális gazdaság" és a 'gyáripar számít' elmélet képviseli a gazdasági fejlődés és a gazdasági szektorok kapcsolatáról szóló teóriák két szélső pólusát (Romo–Schwartz, 1997; Kelemen, 2020). A 'posztindusztriális gazdaság' elmélete³ a gazdasági fejlődéssel a gazdaság makrostruktúrájának átalakulását – nevezetesen az iparban⁴ foglalkoztatottak számának és az iparnak a bruttó hozzáadott értékből való részesedésének csökkenését és a szolgáltatási szektor növekedését – tételezi (pl. Lengyel et al., 2016; Cairncross, 1982; Lux, 2012; Valentinyi, 2014). Az ipar visszaszorulása (1. ábra) mögött több tényező is meghúzódhat; a technológiai fejlődés a termelékenység javulásával, így az ipari foglalkoztatottak számának csökkenésével jár, a vállalati szervezeti struktúra átalakulása, a szolgáltatások független vállalatokba való kiszervezésére, a fejlődő országok iparosodása és modernizálódása, az infokommunikációhoz kötődő szolgáltatások előtérbe kerülésére stb.

A folyamatot értelmezhetjük a gazdasági fejlődéssel (fizetőképes kereslet növekedése) párhuzamosan változó fogyasztói szokások kontextusában is: a rendelkezésre álló jövedelem növekedésével a piaci kereslet a tömegtermeléssel előállított termékektől a kiszériában készült fogyasztási cikkek és a szolgáltatások felé tolódik el.

Egy régió erős, meghatározó ipara multiplikátor hatása révén növekedést indukál a szolgáltatásban is: ez a lényege 'a gyáripar számít' elméletnek. E szerint a szolgáltatási szféra nem utóda, hanem partnere a gyáriparnak. A termelés és a szolgáltatások szorosan kapcsolódnak egymáshoz, így a termelő foglalkoztatás, az ipar visszaesése egy adott régióban visszaveti a munkahelyek számát a szolgáltató szektorban is (Cristopherson et al., 2014 – hivatkozva: Kelemen, 2020). A technológiai fejlődéssel párhuzamosan az ipar szerkezete is átalakul, nemcsak a magasabb hozzáadott értéket termelő iparágak kapnak nagyobb súlyt a hagyományos iparral szemben, hanem új iparágak is megjelennek. Ilyen például az információs technológiai eszközök előállításával foglalkozó iparág, amely egy része – a statisztika szerint – a feldolgozóiparba sorolódik, más része, az információs és kommunikációs technológiai szolgáltatások, a tercier tevékenységhez tartozik (Barta et al., 2008).

Akár utóda, akár partnere a szolgáltatási szféra az iparnak, a világ fejlettebb⁵ részén a huszadik század végére, a huszonegyedik század elejére a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan a gazdaság makrostruktúrája átalakult, az ipar aránya csökkent és a szolgáltatási szektor egyre inkább meghatározóvá vált mind a GDP előállításában, mind a foglalkoztatásban (1. és 2. ábra).

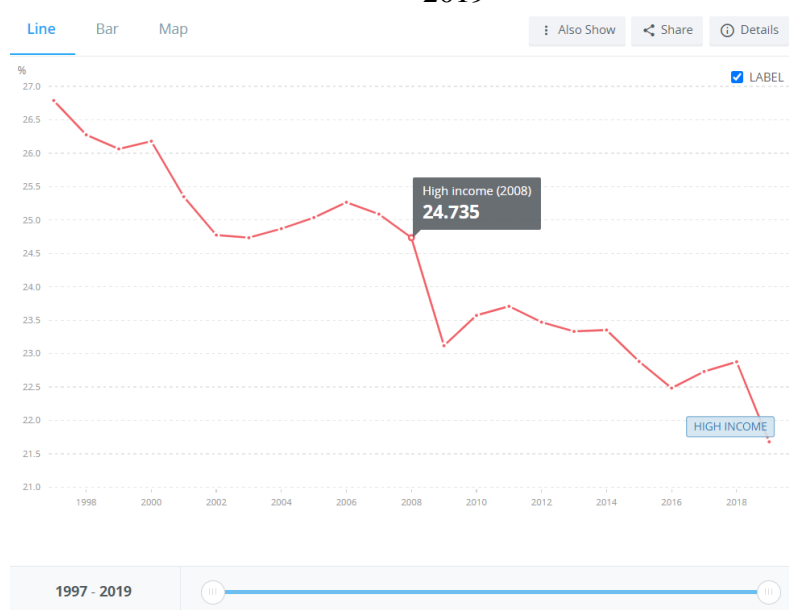
² Elemzéseim során a KSH, az Eurostat, illetve a Világbank adatait használtam.

³ E folyamatra a tercierizálódás vagy deindusztrializáció kifejezések is használatosak.

⁴ A változások számbavételét nehezíti az ipar fogalmának hagyományos értelmezése is. A közelmúltban megjelentek olyan új, elsősorban tudásalapú iparágak (pl. szoftveripar, egészségipar, stb.), amelyek kilógnak a tevékenységek a statisztika által is használt besorolásából. Ma már sok esetben az ipar vagy szolgáltatás közötti választóvonal inkább statisztikai jellegű, mint tartalmi. Sokak szerint fontos lenne az ipar fogalmának mielőbbi újraértelmezése is (Például: Lengyel et al., 2016; Bod, 2014).

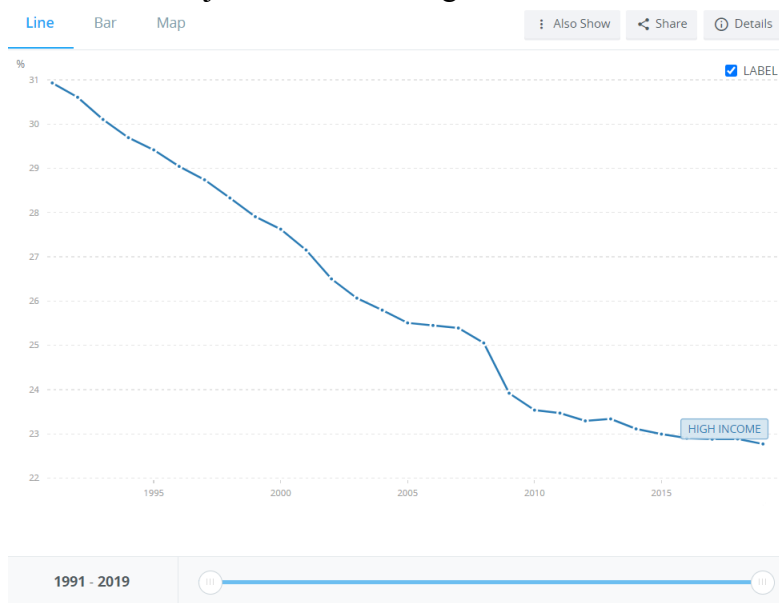
⁵ Magasabb GDP-jű.

1. ábra: Az ipar/GDP arány alakulása a világ „magas jövedelmű”⁶ országaiban, 1997–2019

Forrás: Világbank, <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?end=2019&start=1960&view=chart>

2. ábra: Az ipari foglalkoztatottak/az összes foglalkoztatott aránya a világ „magas jövedelmű”⁷ országaiban, 1991–2019

Forrás: Világbank, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS?locations=X>

⁶ A Világbank évenként meghatározza, hogy mekkora egy főre eső GNI felett tartozik egy ország a „high income” kategóriába. A klasszifikáció az alábbi linkről érhető el: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups?fbclid=IwAR3Rqk115hrRLNFuOkicfrh2lyp1bRIN7rd69kD-icAMQUGVMMnV5ezuyZE>

⁷ A Világbank évenként meghatározza, hogy mekkora egy főre eső GNI felett tartozik egy ország „high income” kategóriába. A klasszifikáció az alábbi linkről érhető el: <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups?fbclid=IwAR3Rqk115hrRLNFuOkicfrh2lyp1bRIN7rd69kD-icAMQUGVMMnV5ezuyZE>

Az EU országait együttesen tekintve is hasonló folyamatot láthatunk. Összességében mind az ipar/GDP arány, mind az ipari foglalkoztatás aránya csökkenő tendenciát mutat az elmúlt évtizedekben, az egyes országokat tekintve azonban már változatosabb a kép. (1. tábla)

1. táblázat: Az ipar/GDP és az iparban foglalkoztatottak a teljes foglalkoztatotti létszám arányában az EU-ban 2005, 2015, %

Ország	Ipar/GDP %		Ipari fogl./ Σ fogl. %	
	2005	2015	2005	2015
Ausztria	24,1	21,9	20,5	16,1
Belgium	23,7	16,7	18,6	12,1
Bulgária	21,2	23,5	26,6	20,2
Ciprus	12,6	7,0	15,8	9,0
Csehország	31,4	32,1	30,1	28,9
Dánia	20,9	18,7	17,7	11,2
Egyesült Királyság	22,2	13,3	16,9	9,4
Észtország	25,3	21,2	28,7	21,1
Finnország	28,8	20,6	20,7	14,9
Franciaország	19,2	14,1	16,1	10,9
Görögország	16,0	13,3	13,0	9,7
Hollandia	21,7	15,4	13,7	9,5
Horvátország	26,4	21,4	n.a.	19,9
Írország	26,2	39,1	19,9	11,3
Lengyelország	24,3	26,3	24,4	22,9
Lettország	25,6	16,7	18,7	15,8
Litvánia	24,4	22,6	20,4	17,2
Luxemburg	14,8	7,0	16,7	9,1
Magyarország	24,4	27,8	25,7	19,8
Málta	23,3	11,4	27,5	12,6
Németország	26,1	25,9	23,2	18,8
Olaszország	23,9	18,8	22,5	16,9
Portugália	26,1	18,2	23,6	16,9
Románia	31,7	26,4	25,2	20,6
Spanyolország	21,4	18,0	18,5	11,9
Svédország	26,4	20,4	18,8	13,4
Szlovákia	32,6	27,0	29,8	23,7
Szlovénia	28,9	27,3	32,7	22,5
EU 28	23,3	19,3	20,9	15,4

Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7715718/2-27102016-AP-EN.pdf/b6dafc70-0390-42f7-8dd2-11ed12e430f8>

A fejlettebb térségekre (magasabb GDP) főként a dezindusztrializáció jellemző, ezzel szemben egyes kevésbé fejlett országok, régiók pont az ipari fejlődésüknek, újraiparosodásuknak köszönhetik a teljesítményük növekedését (Kukely, 2008).

Az újraiparosodás nem egyszerűen az ipari tevékenység újbóli térnyerése, hanem egyben a gazdasági fejlődést is meghatározó szerkezetváltozás, amikor tradicionális ipari tevékenységek megszűnnek vagy jelentősen visszaszorulnak, a nagyobb hozzáadott értéket termelő ágazatok kiszorítják a kisebb hozzáadott értékű ágazatokat, vagyis a járműipar, a gyógyszeripar, az elektronika stb. egyre nagyobb súlyú a fejlett ipari szerkezetben; visszaszorul, sőt nem ritkán el is tűnik a tömegtermelő könnyűipar, a vas- és acélipar, az építőanyag-ipar, sőt az élelmiszeripar is. Az újraiparosodás során a tradicionális ipar helyén megjelenő termelékenyebb (új) ágazatok térnyerése elsősorban a külföldi működőtőke-beruházásoknak köszönhetőek. Az ipar termelékenysége növekszik, sokszor annak ellenére, hogy a high-tech iparnak többnyire az

egyszerű, a kisebb hozzáadott értéket termelő részét (az autóiparban például az összeszerelő tevékenységet) helyezik ki a külföldi befektetők az újraiparosodó országokba.

Az újraiparosodás elsősorban egyes nyugat-európai periférikus országokra (pl. Írország, Ciprus), valamint a gyorsabban fejlődő kelet-közép-európai országokra jellemző (pl. Lengyelország, Csehország, Lettország, Magyarország) (Barta et al., 2008).

Az EU 28 országait együttesen vizsgálva az iparosodottság⁸ magas értékei nem járnak együtt az egy főre eső GDP kiemelkedő értékeivel, hanem ellenkezőleg, enyhe negatív korrelációt mérhetünk. A két változó közötti korrelációs együttható: -0,256. Ez azonban a szélesebb iparral és alacsonyabb jövedelemmel rendelkező később csatlakozott poszt-szocialista országok hatása. (2. tábla) Azaz a 28-akra vonatkozó korrelációs együttható olyan eltérő utakat bejáró gazdaságok adatait mossa egybe, amiből felületesen szemlélve nem helytálló következtetéseket vonhatunk le. Pl. ebből egyáltalán nem következik az, hogyha Magyarországon nő az iparosodottság, az negatívan hat a GDP-re.

2. táblázat: Az ipar/GDP és az egy főre jutó GDP az EU-ban, 2016

Ország	Ipar/GDP %	Egy főre jutó GDP (euró)
<i>Ausztria</i>	21,6	36 200
<i>Belgium</i>	16,7	34 100
Bulgária	23,8	5 800
<i>Ciprus</i>	7,1	20 900
Csehország	32,3	16 200
<i>Dánia</i>	18,8	45 300
<i>Egyesült Királyság</i>	13,0	31 300
Észtország	20,7	13 400
<i>Finnország</i>	20,2	34 000
<i>Franciaország</i>	14,1	31 500
<i>Görögország</i>	13,4	17 100
<i>Hollandia</i>	15,0	38 800
Horvátország	21,2	10 600
<i>Írország</i>	38,9	51 400
Lengyelország	26,5	10 900
Lettország	16,7	10 700
Litvánia	22,1	11 600
<i>Luxemburg</i>	7,2	81 300
Magyarország	27,0	11 000
<i>Málta</i>	10,7	19 300
<i>Németország</i>	25,6	34 300
<i>Olaszország</i>	19,3	25 700
<i>Portugália</i>	18,5	16 600
Románia	25,7	7 200
<i>Spanyolország</i>	17,8	23 100
<i>Svédország</i>	19,9	41 900
Szlovákia	27,3	14 100
Szlovénia	27,6	17 900
EU 28	19,3	26 600
szórás terjedelme*	31,8	74 100
szórás*	7,13	16 309
korreláció*	-0,256	

Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdec100.html

*saját számítás

⁸ Itt most ipari teljesítmény/GDP.

Tovább differenciálva az EU 28-akat, a 'régi, nyugati' országok⁹ zömében dezindusztrializáció zajlik, míg a később csatlakozott posztoszocialista országok legtöbbször a foglalkoztatás mérséklődése melletti újraiparosodás jellemző. Az EU 15-ök iparosodottsága zsigorodik, többek közt azért is, mert növekvő munkabérek miatt a munkaintenzív, alacsonyabb termelékenységű tevékenységeket Közép-Kelet-Európába kiszervezik (Nagy et al., 2019).

Ha az EU 28-akat két csoportra osztjuk, a 17 'nyugati'¹⁰ és a 11 'posztoszocialista' országra, akkor a 'nyugatiak' átlagos egy főre eső GDP-je bő háromszorosa a 'posztoszocialistákénak' (3, tábla). Az ipar/GDP arány átlagosan 17,5% 'nyugaton', és 24,6% a 'posztoszocialista' országokban:

3. táblázat: Az egy főre jutó GDP és az ipar/GDP az EU két csoportjában 2016-ban

	17 'nyugati'	11 'posztoszocialista'
1 főre eső GDP (euro)	34 280	11 230
szórás	10 000	3 400
ipar/GDP (%)	17,5	24,6
szórás	7	4
korreláció	0,18	0,27

Forrás: Saját számítás a 2. tábla adatai alapján

Az ipar/ GDP arány szórása 7% a 'nyugati' és csak 4% a 'posztoszocialista' országokban. Az egy főre eső GDP szórása 10000 euro a 'nyugati' és 3400 euró a 'posztoszocialista' régióban. A két csoportban külön-külön vizsgálva, az iparosodottság és teljesítmény között nincs szoros kapcsolat, a korrelációs együttható 0,18 ('nyugati'), illetve 0,27 ('posztoszocialista'), azaz a csoportokon belüli jövedelmi különbségek valószínűleg kevésbé magyarázhatók az iparosodottság eltérő arányaival, ami a 'posztoszocialista' régióban viszonylag alacsony szórást mutat.

A posztoszocialista országokra jellemzően Magyarországon is az a fajta „felemás újraiparosodás” zajlott/lik, amikor az ipari foglalkoztatás csökkenése mellett az ipar/GDP arány nő (Nagy et al., 2019).

Az EU kontextusában a magyar ipar/GDP arány átlag felettinek mondható, de ez majd az összes volt szocialista országra jellemző, amelyekben a szocialista időszak erőltetett iparosítása torz makrostruktúrát hozott létre, az alacsony gazdasági fejlettség melletti széles ipart, amelyet a transzformációs válság időszakának dezindusztrializációja sem tüntetett el teljesen. Magyarországon az elmúlt húsz évben összességében növekedett az ipar teljesítménye és aránya a GDP-ben, és e növekvő teljesítményt egyre kevesebb foglalkoztatott és vállalkozás állítja elő (4. tábla).

4. táblázat: Iparosodottság Magyarországon, 1996, 2006, 2016

	1996	2006	2016
ipar/GDP %	25	26	27
iparban alkalmazottak aránya %	31	25	12
ipari vállalkozások aránya %	13	8,7	7,6

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv 1996, 2006, 2016 KSH, adatai alapján

⁹ EU15.

¹⁰ A 2. táblában dőlt betűvel jelölt országok.

Területileg azonban eltérő folyamatok zajlanak, a dezindusztrializáció és az újraiparosodás hazai térszerkezete differenciált (Nagy et al., 2019). A következőkben azt vizsgáljuk, hogy a hazai megyék iparosodottsága hogyan alakult az elmúlt évtizedekben, illetve az iparosodottság különböző szintjei hogyan jelentek meg a gazdasági teljesítmény különbségeiben.

2. AZ IPAROSODOTTSÁG ÉS A TELJESÍTMÉNY TERÜLETI DIFFERENCIÁLÓDÁSA MAGYARORSZÁGON

A szocialista időszak erőltetett iparosítása következtében kialakult alacsony fejlettségű és hatékonyságú, de kiterjedt ipar a középhegységek nyomvonalán, az *északkelet-délnyugat* tengely mentén koncentrált.

A piacgazdaságra való áttérés után az új társadalmi gazdasági viszonyok hatására a térbeli szerkezet az *északnyugat-délkelet* tengely köré szerveződött (Kiss, 2010). Az átalakuló térszerkezetet a külföldi tőke telephely választási szempontjai alapvetően meghatározták/zák, hisz a hazai újraiparosodás döntően a külföldi befektetésekhez kapcsolódik. Rechnitzer (2016) szerint ilyen szempontok például a nyugat közelsége, a megfelelő infrastruktúra (autópálya), a képzett (ipari tradíciók, munkakultúra) és olcsó munkaerő, a már működő ipari park, ahová a befektető vállalatot követhetik a külföldi beszállítói is. Számíthatnak az olyan urbanizációs előnyök is, mint pl. a kiépült kereskedelmi bankhálózat, a jó minőségű városkép, a tradicionálisan műszaki fókuszú felsőoktatási intézmény, stb.

Az alábbi (5.) táblázat az iparosodottság megyei különbségeinek változását is tükrözi.

5. táblázat: Iparosodottság megyénként 1996, 2006, 2015

	Az ipar aránya a GDP-ből			Az ipari foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból		
	1996	% 2006	2015	1996	% 2006	2015
<i>BP</i>	17	16	14	17	14	10
Pest	29	28	31	34	27	8
Fejér	41	43	49	47	37	20
Komárom	37	53	53	42	42	24
Veszprém	33	31	33	42	32	14
Győr-M-S	31	45	52	39	32	22
Vas	43	38	44	42	38	19
Zala	33	32	34	38	31	9
Baranya	21	20	20	30	22	7
Somogy	21	16	19	25	22	14
Tolna	33	28	35	36	29	11
B-A-Z	33	37	43	39	27	11
Heves	28	36	39	37	33	15
Nógrád	27	27	25	38	30	9
Hajdú	22	24	24	33	22	9
Jász-Nagyk.	29	33	37	35	31	16
Szabolcs	21	21	26	30	27	8
Bács-Kiskun	22	23	33	34	30	13
Békés	25	20	22	35	24	8
Csongrád	24	24	24	32	23	11
Összesen	25	26	28	31	25	12
Magyék	29	31	36	36	29	13

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv 1996, 2006, 2015 KSH, Budapest

Míg az ipari foglalkoztatottak aránya mindenhol csökkent a vizsgált időszakban, az ipar/GDP arány alakulása, ami a hazai gazdaság egészét tekintve növekvő, korántsem ilyen egységes. Az ipari teljesítmény GDP-beli arányának növekedése néhány megyében kiugró, máshol stagnáló, s van, ahol csökkenő. A növekedés legdinamikusabb Győr-Moson-Sopronban, szintén jelentős Komárom, Fejér, Bács-Kiskun megyékben. Baranya, Békés, Csongrád a lemaradókra példa. 2018-ban hat megye, Fejér, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas, Borsod-Abaúj-Zemplén és Bács-Kiskun, állította elő a hazai ipari termelés értékének több mint 55%-át.¹¹

Magyarországon azok a régiók, ahol az ipar domináns és kiemelkedő teljesítményű, a legmagasabb jövedelműek, a megyék gazdasági teljesítménye¹² szorosan korrelál az iparosodottság szintjével.

6. táblázat: Iparosodottság és teljesítmény megyénként 2015-ben

	Az ipar aránya a bruttó hozzáadott értékből* %	Az ipari vállalkozások aránya az összes működő vállalkozáson belül %	Egy ipari alkalmazottra jutó termelés ezer Ft	Egy főre jutó GDP ezer Ft	Egy lakosra jutó közvetlen külföldi tőkebefektetés* ezer Ft
BP	14,6	6,2	55 305	7 107	6 069,8
Pest	29	13	37 624	2 874	1 530,7
Fejér	47,7	12,9	54 244	3 683	1 660,8
Komárom	51,5	14,8	58 360	3 563	2 545,5
Veszprém	32,3	13,4	37 903	2 557	537,3
Győr-M-S	50,3	11,6	77 950	4 567	7 207,8
Vas	46,1	11,8	41 325	3 368	1 915
Zala	31,9	12,5	16 683	2 788	268,2
Baranya	20,7	12,4	23 427	2 203	355,9
Somogy	14,3	10,5	37 836	2 115	356,3
Tolna	34,3	14,9	33 838	2 546	148,7
Borsod	38,1	12,2	69 863	2 471	511,4
Heves	38,8	14	52 924	2 476	995,4
Nógrád	27,3	13,5	24 570	1 501	185,7
Hajdú	22,5	10,4	36 141	2 502	1 500,9
Jász	35,2	13	51 951	2 220	1 161,3
Szabolcs	25,9	10,4	26 998	1 934	707,4
Bács	32,5	15	64 550	2 674	505,1
Békés	22,4	12,5	19 982	2 061	177
Csongrád	24,5	11,7	26 151	2 635	829,8
Összesen:	26,8	11,7	49 155	3 487	2 206,7
Megyék összesen:	34,1	12,6	48 029	2 695	1 309,0
Szórás (megyék)	10,26	1,32		692,8	1 560,8
Szórás terjedelme (megyék)¹³	37,2	4,6	61 267	3 066	7 030,8
Korreláció az egy főre jutó GDP-vel (megyék)	0,796	0,047			0,825

Forrás: Területi Statisztikai évkönyv, 2015 KSH; *2014

¹¹ A http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oia021b.html adatai alapján számolva. (2019. április 20.)

¹² Az elmúlt két évtizedben a GDP, illetve az egy főre jutó GDP tekintetében is nőtt a területi differenciáltság a magyarországi megyék között (Zsibók–Páger, 2021).

¹³ Az előforduló legnagyobb és legkisebb érték különbsége.

Azokban a megyékben állítják elő a legmagasabb GDP-t, ahol magas az ipar aránya a GDP-hez való hozzájárulásban. A két változó közötti korrelációs hányados: 0,796, ami szoros kapcsolatot jelez (6. táblázat, Kelemen, 2020). A legmagasabb GDP-jű megyék esetében a teljesítmény megközelítően fele az iparból származik. Ez azt is jelenti, hogy az iparban magasabb hozzáadott érték keletkezik, mint más ágazatokban (Kelemen, 2020).

Az iparosodottabb, magasabb GDP-vel rendelkező megyék sikereiket elsősorban a külföldi befektetéseknek, a külföldi cégek technológiatranszferének köszönhetik. A származási országok szerint Németország a legnagyobb beruházó Magyarországon, s a német beruházások elsősorban az autóiparban realizálódtak. A magyarországi német működőtőke-állomány 50%-a újrabefektetett tőke, ami utal a befektetők hosszú távú terveire, illetve a befektetői bizalom meglétére (Vápár, 2013). Egy 2012-es vizsgálat szerint (Vápár, 2013, 135) a német befektetők 71% -a „ma ismét Magyarországot választaná befektetésének célpontjaként”. Ez magas érték, de alacsonyabb, mint a korábbi években (2010: 80%; 2011: 83%), és lemarad jó néhány kelet-közép-európai versenytárs, mint pl. a lengyel (95%), a szlovák és a román (89%), vagy a cseh (85%) befektetések értékelései mögött. Ugyan ezen vizsgálat szerint (Vápár, 2013) a német befektetők leginkább a magyar szakképzett munkaerővel, az ország logisztikai elhelyezkedésével, valamint infrastruktúrájával elégedettek, míg a gazdaságpolitika stabilitása, kiszámíthatósága, tervezhetősége, a jogbiztonság erősítése, a versenyképesség ösztönzése terén fejlődést várnának.

Az egy főre eső megyei GDP és az egy lakosra jutó külföldi tőkebefektetés nagysága szorosan együtt jár, a közöttük lévő korrelációs együttható 0,82 (6. táblázat). A megyék egy főre eső GDP-je és a külföldi érdekeltségű vállalatok jegyzett tőkéjének sorrendjei is szorosan kapcsolódnak (0,89) (Kelemen, 2020).

„... a külföldi működőtőke mélyen behatolt a magyar gazdaságba, meghatározó tényezővé vált a gazdaság tulajdoni, ágazati, foglalkozási és területi szerkezetében, a technológiai fejlődés motorja lett. A magyar gazdaság sikeressége, növekvő gazdasági teljesítménye szorosan kapcsolódik a külföldi vállalatok tevékenységéhez.” (Barta et al., 2008, 15)

Adatainkból az is kitűnik, hogy az iparban koncentrálnak erőforrások erőteljes területi differenciálódása ellenére az ipari vállalkozások száma, illetve aránya alig mutat eltérést a hazai megyékben. Az ipar teljesítményének, a régiók GDP-jének különbségei nem járnak együtt az ipari vállalkozások sűrűségének különbségeivel.

A megyék egy főre jutó GDP-jének nagysága és az ipari vállalkozások aránya között gyakorlatilag nincs kapcsolat (korrelációs együttható: 0,047) (6. táblázat). Az ipar aránya a bruttó hozzáadott értékből és az ipari vállalkozások aránya az összes működő vállalkozáson belül változók sem járnak szorosan együtt (korrelációs együttható: 0,3) (Kelemen, 2020). Azaz az ipari foglalkoztatás a nagyvállalatokhoz kapcsolódik. A nagy ipari cégek hangsúlyos jelenléte nem jár együtt az ipari kisvállalkozások számbéli gyarapodásával. Ez egybecseng a szakirodalom azon tételével, miszerint a hagyományos ipari (pl. vas-, acélipar) körzetek esetében, ahol a nagyvállalatok dominálnak, az optimális üzemméret nagysága, a technológia zárttsága, a nagyvállalati, nagyipari specializált szaktudás és a nagyvállalati alkalmazotti mentalitás kicsik felé nem konvertálható volta miatt a kisvállalkozások csekély szerepet játszanak a foglalkoztatottságban, a vállalkozások száma relatíve alacsony. A munkavállalók tradicionálisan kevés nagyvállalattól függenek, és az esetleges új vállalkozások sem a hagyományos iparban, hanem más szektorokban kezdik meg a működésüket (Whitley, 1991; Kelemen 2001; 2020).

A modernebbnek számító iparágakban azonban a nagyok és a kicsik kiegészíthetik egymást. Whitley (1991) az ipari kisvállalkozások három jellegzetes típusát különböztette meg:

- Technológiai innováción alapuló kisvállalkozások. (Leggyakrabban magas szellemi tőkével bíró régiókban, pl. egyetemvárosokban, kutatóintézetek környékén.)
- A nagyvállalatok fragmentációjával, az ipari tevékenység átszervezésével létrejövő kisvállalkozások. Az ipari kisvállalkozások számának növekedését, az

integrált nagyvállalatok decentralizációs folyamatát Perrow (1994) elsősorban a kisszervezetek rugalmasabb voltára vezette vissza. Az outsourcing esetében nemcsak a perifériás funkciók kerülhetnek kívülre, hanem kulcsfeladatok is (Szabó, 1998).

Az ipari kisvállalkozások horizontális hálózatai. A nagyszámú, adott ágazatba tartozó kisüzem területi koncentrációjának előnye lehet a munkamegosztásból adódó megtakarítás, csökkenhet az információs és kommunikációs költség. A szocializáció során az „ipari milió” megkönnyítheti a szükséges ismeretek megszerzését, a szereplők közötti kapcsolatok hozzájárulhatnak az innovációk gyors terjedéséhez (Zeitlin, 1994). Mivel a gazdasági tranzakciók erősen beágyazottak, összefonódnak a társadalmi kapcsolatokkal, a hálózatok kollektív teljesítményének legfontosabb erőforrása a bizalom és a reciprocitás.¹⁴ (Kelemen, 2001)

Az adataink szerint azonban a hazai nagyipar nem jár együtt az ipari (kis)vállalkozások magasabb arányával, a bedolgozó kisvállalkozások felülreprezentáltságával, vagy egy-egy iparágba tartozó kisüzem koncentrációjával. A magasabb GDP-t meghatározó nagyipar nem növelte számottevően az ipari kisvállalkozások számát, illetve arányát (Kelemen, 2018; 2020).

Ez azt is jelenti, hogy nálunk a külföldi tőke helyi szereplőkkel való együttműködése alacsony fokú, a duális gazdaság oldása vontatottan halad (Kukely, 2008; Lux, 2017a). Például a győri Audi beszállítói között csak 4 % a magyar tulajdonban lévő vállalkozás (Rechnitzer et al., 2016).

A hazai ipari termelés nemcsak területileg koncentrált, hanem a tevékenység jellegét tekintve is. A feldolgozóipari termelés teljesítményéből egyre meghatározóbb a járműgyártás.

7. táblázat: A hazai feldolgozóipari termelés ágazati megoszlása 2001-ben és 2018-ban, %

TEÁOR¹⁵ besorolás:	2001	2018
CA Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása	16,4	10,5
CB Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása	3,9	1,4
CC Fafeldolgozás, papírtermék gyártása, nyomdai tevékenység	4,2	3,4
CD Kokszyártás, kőolajfeldolgozás	5,1	5,1
CE Vegyi anyag, termék gyártása	4,5	5,6
CF Gyógyszergyártás	2,5	2,8
CG Gumi-, műanyag és nemesfém ásványi termék gyártása	6,8	8,9
CH Fémalapanyag és fémfeldolgozási termék gyártása	8,2	8,7
CI Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	15,7	11,9
CJ Villamos berendezés gyártása	9,7	4,5
CK Gép, gépi berendezés gyártása	3,1	5,7
CL Járműgyártás	17,5	27,9
CM Egyéb feldolgozóipar; ipari gép, berendezés üzembe helyezése, javítása	2	3
C Feldolgozóipar	100	100

Forrás: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oia021b.html

Annak ellenére, hogy a járműgyártás tipikusan alvállalkozókat foglalkoztató¹⁶ iparág, a hazai ipari vállalkozások kevese éri el kapacitásban/termelékenységben/minőségben azt a szintet, hogy bedolgozhasson.

¹⁴ Kérdés, hogy az egyéni preferenciák és motivációk harmóniáját csak egy speciális kultúra hozhatja-e létre, avagy azok sokféle társadalmi bázison kialakulhatnak. Az sem egyértelmű, hogy a helyi kultúra vezet-e el az együttműködésig, avagy az együttműködés során formálódnak az identitások (Sabel, 1993).

¹⁵ A gazdasági tevékenységek egységes ágazati osztályozási rendszere.

¹⁶ Perrow (1994) például az alvállalkozói struktúrák regionális differenciálódását vizsgálva a GM és a japán autógyárak működését hasonlította össze a kilencvenes években. A GM az autó 50 %-t állította elő, a többi feladatot kb. 3500 beszállítóval végeztette, amelyekkel közvetlenül volt kapcsolatban. A japán autógyárak az autó

A magyar autóipar kis számú külföldi céghez kötődik, erősen integrált a nemzetközi értékesítési hálózatokba, a hazai beszállítók és inputok szerepe viszont alacsony, gyengén integrált a hazai gazdaságba (Braun–Sebestyén, 2019; Braun et al., 2020).

Igaz, a külföldi tőke magasabb termelékenységére nem független a vállalatok méretétől: a vállalatok méretének és termelékenységének pozitív kapcsolata világszerte tapasztalt jelenség. Ugyanakkor Magyarországon a külföldi tulajdonú vállalatok termelékenysége az ugyanolyan méretű belföldi megfelelőjüknél is jóval magasabb (Palócz, 2021).

3. IPAR ÉS SZOLGÁLTATÁS, AVAGY A „GYÁRIPAR SZÁMÍT”?

A hazai megyéket tekintve az iparosodottság multiplikatív hatása nem érhető tetten a szolgáltatásokban foglalkoztatottak arányában, sem a szolgáltató vállalkozások sűrűségében. Azaz a gazdagabb és iparosodottabb régiókban sem jellemző a szolgáltató vállalkozások magasabb aránya.

A magasabb jövedelmű megyékben az ipari foglalkoztatás aránya kiemelkedő, és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya átlag alatti.

A szolgáltatásban alkalmazásban állók aránya minden megyében növekvő (8. és 9. tábla), de az átlagot meghaladó értékek - Budapesten kívül - az alacsonyabb jövedelemmel járnak együtt, például a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya mindkét vizsgált időszakban Szabolcsban az egyik legmagasabb.

Ha a szolgáltatásokat differenciáltabban értelmezve felbontjuk a költségvetés által¹⁷ és a piac által finanszírozottakra, kiderül, hogy az alacsony jövedelmű megyék esetében az állami redisztribúcióhoz kapcsolódó szolgáltatások alkalmazotti aránya a magas, ami a leggazdagabb megyékben viszont a legkisebb. Azaz a szolgáltatásokban foglalkoztatottak magasabb aránya az ipari (illetve mezőgazdasági) teljesítmény hiányát mutatja.¹⁸

Az is látható, hogy az un. piaci szolgáltatások arányának szórása a legkisebb, az differenciál a legkevésbé. A piaci szolgáltatásokban a foglalkoztatottak arányának viszonylag homogén súlya mellett a legfontosabb különbség az ipar esetében látható, ahol az ipari foglalkoztatottság alacsonyabb arányú, ott általában magas a redisztribúcióhoz kapcsolódó szektoroké.

8. táblázat: Az alkalmazásban állók gazdasági ág szerint, megyénként, 1996, %

	Mezőgazd.	Ipar + Ép.ipar	Szolg.	Szolgáltatások:	
				“Piaci”	“Állami”
BP.	0,1	20	79,9	37,9	41
Pest	6,6	38,6	54,8	23,1	31,5
Fejér	8,9	50,7	40,4	18,5	21,7
Komárom	7,6	45	47,4	21,2	25,6
Veszprém	7	44,4	48,6	22,8	25,7
Győr-M-S	8,2	44	46,8	24,6	23,1
Vas	9	46,4	44,6	22,4	22,1
Zala	8,7	41,7	50,4	25,1	25,3
Baranya	10	31,5	58,5	25,1	33

kb. 30%-t állították elő, és 100-300 beszállítóval voltak közvetlen kapcsolatban, amelyeknek további beszállítói voltak. A japán beszállítók sajátossága volt, hogy modulokat gyártottak, így több cégnek dolgoztak, és nem függték annyira az anyacégtől.

¹⁷ Az 'állami' szolgáltatásokhoz a KSH ágazati kategóriái közül a közigazgatást, az oktatást és az egészségügyet soroltuk, míg a 'piaci'-hoz a többi, tehát szállítást, pénzügyi tevékenységet, kereskedelmet, vendéglátást, stb.

¹⁸ Ezt a jelenséget már a '90-es években leírja Laky (1998).

Somogy	14,4	28,9	57,6	25,2	31,3
Tolna	14,5	40,3	45,2	19,3	25,5
Borsod	5,4	41,2	53,4	23,3	30
Heves	7,9	38,7	53,4	20,2	30,1
Nógrád	5,8	40,6	53,6	20,2	33,8
Hajdú	10	32,9	57,1	24,8	31,7
Jász	12,3	38,2	50,5	21,3	28,3
Szabolcs	6,1	32,2	61,7	25,4	37
Bács	12,2	36,7	51,1	22,6	28,4
Békés	11,9	37,4	50,7	20,6	29,7
Csongrád	9,8	34,9	55,3	25,2	29,9
Összes	6,6	34	59,4	26,9	32,2
Megyék összes	9	39,3	51,7	23	28,7
Max/Min (Megyék)	2,68	1,75	1,52	1,37	1,70

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv KSH, 1996

9. táblázat: Az alkalmazásban állók gazdasági ág szerint, megyénként 2015, %

	Mezőgazd.	Ipar + Ép.ipar	Szolg.	Szolgáltatások:	
				“Piaci”	“Állami”
BP.	0,7	14,6	84,7	58,9	25,8
Pest	1,8	30,2	68	52,6	15,4
Fejér	3,7	39,5	56,8	36,3	20,4
Komárom	2,8	45,9	51,3	33,1	18,2
Veszprém	4,1	36,9	59	35,4	23,6
Győr-MS	2,8	40	57,2	38,7	18,5
Vas	3,4	41	55,6	34,6	21
Zala	3,8	30	66,2	41	25,2
Baranya	5	24,5	70,5	34	36,5
Somogy	5,5	27,2	67,3	32,7	34,6
Tolna	5,1	34,2	60,7	32,9	27,8
Borsod	2,8	28,8	68,4	30,7	37,7
Heves	3	36	61	32,5	28,5
Nógrád	2,5	29,9	67,6	27,9	39,7
Hajdú	5,2	24,8	70	36,9	33,1
Jász	4,9	35,6	59,5	29,2	30,3
Szabolcs	3,3	26,6	70,1	29,5	40,6
Bács	5,5	35	59,5	35,1	24,4
Békés	6,7	28,8	64,5	28,3	36,2
Csongrád	4,6	26,7	68,7	38,6	30,1
Összes	2,8	27,3	69,9	43,2	26,7
Megyék összes	3,4	32,3	64,3	37,1	27,2
Max/Min (Megyék)	37	1,87	1,37	1,88	2,63

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv KSH, 2015

Azt, hogy a szolgáltatásokban dolgozók aránya a legkisebb GDP-jű megyéinkben a legmagasabb, részben magyarázhatja, hogy az egy főre jutó GDP és a fizetőképes kereslet közé nem rakhatunk egyenlőségjelet. Az egy főre jutó GDP megyei különbségei csak kisebb mértékben mutatkoznak meg az alkalmazottak nettó fizetéseinek különbségeiben (10. táblázat), ami tompítja az egy főre jutó GDP multiplikatív hatását.

Lengyel–Varga (2019) a vidéki városok kis méretével indokolja, hogy Magyarországon az urbanizációs, agglomerációs előny 19egyedül a fővárosban (és vonzáskörzetében) figyelhető meg.

10. tábla: Az egy főre eső GDP és a teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi nettó átlagkeresete 2015-ben

	Egy főre jutó GDP ezer Ft	A megyei átlag arányában	Havi nettó Ft	A megyei átlag arányában
<i>BP</i>	7 107		225 000	
Pest	2 874	1,07	167 000	1,14
Fejér	3 683	1,36	165 000	1,13
Komárom	3 563	1,32	166 000	1,14
Veszprém	2 557	0,95	145 000	0,99
Győr-M-S	4 567	1,69	176 000	1,20
Vas	3 368	1,25	155 000	1,06
Zala	2 788	1,03	135 000	0,92
Baranya	2 203	0,82	138 000	0,95
Somogy	2 115	0,78	131 000	0,89
Tolna	2 546	0,94	156 000	1,06
Borsod	2 471	0,92	131 000	0,90
Heves	2 476	0,92	153 000	1,05
Nógrád	1 501	0,57	125 000	0,85
Hajdú	2 502	0,93	136 000	0,93
Jász	2 220	0,82	132 000	0,90
Szabolcs	1 934	0,72	116 000	0,80
Bács-Kiskun	2 674	0,99	143 000	0,98
Békés	2 061	0,76	124 000	0,85
Csongrád	2 635	0,98	146 000	0,99
Összesen:	3 487		168 000	
Megyék összes:	2 695		146 000	
Max/Min. (megyék)	3,03		1,51	

Forrás: Területi statisztikai évkönyv 2015 KSH

4. ÖSSZEGLÉS

A világ fejlettebb²⁰ részére jellemző trenddel – ami szerint a gazdasági fejlődéssel párhuzamosan az ipar aránya csökken és a szolgáltatási szektor egyre inkább meghatározóvá válik mind a GDP előállításában, mind a foglalkoztatásban – szemben Magyarországon azok a régiók, ahol az ipar domináns és kiemelkedő teljesítményű, rendelkeznek a legmagasabb GDP-vel. Ezek a megyék a sikereiket elsősorban a külföldi befektetéseknek köszönhetik. Itt az ipari foglalkoztatás aránya kiemelkedő, és a szolgáltatásokban foglalkoztatottak aránya átlag alatti.

¹⁹ A nagyvárosokra jellemző, a gazdasági tevékenységek térbeli koncentrációjából, agglomerálódásából, a több iparág, üzletág közötti szinergiákból, tudásáramlásból származó előny. (Lengyel- Szanyi, 2011)

²⁰ Lásd 1. és 2. ábra.

Ezzel szemben sok alacsony jövedelmű megyében magas a szolgáltatásban foglalkoztatottak aránya. Ezek a szolgáltatások azonban nagyrészt nem a piac, hanem a költségvetés által finanszírozottak, azaz a szolgáltatásokban foglalkoztatottak magasabb aránya is az ipar (illetve mezőgazdaság) alacsony teljesítményéhez kapcsolódik.

A külföldi befektetések révén iparosodottabb régiók előnyösebb helyzete nem kérdés, bár a döntően a járműiparra alapozott jó/jobblét számára foglalkoztatási kockázatot is jelent az automatizáció, a robotika, a mesterséges intelligencia fejlődése és terjedése, mivel az újraiparosodás során döntően az alacsonyabb hozzáadott értékű, kevésbé képzett munkaerőt igénylő tevékenységek letelepedése figyelhető meg. (Losonci et al, 2019, Lengyel–Varga, 2019).

IRODALOMJEGYZÉK

- Barta Gy.–Czirfusz M.–Kukely Gy. (2008) Újraiparosodás a nagyvilágban és Magyarországon *Tér és Társadalom*, 4, 1–20.
- Braun E.–Sebestyén T. (2019) A magyar járműipar beágyazottsága a hazai és nemzetközi értékesítési láncokba. *Statisztikai Szemle*, 7, 687–720. <http://doi.org/10.20311/stat2019.7.hu0687>
- Braun E.–Kiss T.–Sebestyén T. (2020) A magyar járműipar kapcsolati szerkezetének vizsgálata. *Közgazdasági Szemle*, 6, 557–584. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2020.6.557>
- Bod P. Á. (2013) Iparosítás, újraiparosítás - de mi az ipar ma? *Magyar Szemle*, 22, 7–8, 183–188.
- Cairncross, A. (1982) What is deindustrialisation? In: Blackaby, F. (ed.): *Deindustrialisation*. Pergamon Press, London. pp. 5–17.
- Cristopherson, S.–Martin, R.–Sunley, P.–Tyler, P. (2014) Reindustrialising regions: rebuilding the manufacturing economy. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 7, 3, pp. 351–358.
- Dusek T.–Kiss J. (2008) A regionális GDP értelmezésének és használatának problémái. *Területi Statisztika*, 48, 3, 264–280.
- Fekete D. (2018) 25 éve Győrben az AUDI, A kutatás eddigi eredményeinek összegzése, *Tér–Gazdaság–Ember*, 1, 9–25.
- Kelemen K. (2001) *Kisvállalkozások egy iparvárosban: a győri vállalkozások a helyi gazdaság szerkezet és politika kontextusában*. PhD-értekezés. BKÁE, Budapest.
- Kelemen K. (2018) Néhány megjegyzés a vállalkozások sűrűségének területi differenciálódásáról Magyarországon - húsz év és ma. In: Kovács P. (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Katona Tamás egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szegedi Tudományegyetem ÁJK, Szeged. 103–124.
- Kelemen K. (2020) Vállalkozások egy iparvárosban: A győri vállalkozások regionális kontextusban – húsz éve és ma In: Bartha E.–Tóth A.–Valuch T. (szerk.): *Munkás-Kultúra-Örökség: Munkások a rendszerváltás előtt és után Kelet-Közép-Európában és Magyarországon*. Kronosz Kiadó, Pécs. 239–265.
- Kiss É. (2010) *Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Komarek L. (2019) Hasonlóságok és különbségek Magyarország területi fejlettségében *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 3, 29–43.
- Kukely Gy. (2008) *A külföldi működőtőke beruházások hatása az ipar területi folyamataira Magyarországon, különös tekintettel a delokalizációra*. Doktori értekezés tézisei, ELTE Természettudományi Kar Földtudományi Doktori Iskola Budapest.
- Laky T. (1998) *A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok*. Munkaügyi Kutatóintézet Munkaerőpiaci helyzetjelentés. Budapest.

- Lengyel B.–Szanyi M. (2011) Agglomerációs előnyök és regionális növekedés felzárkózó régiókban – a magyar átmenet esete. *Közgazdasági Szemle*, 10, 858–876.
- Lengyel I.–Szakálné Kanó I.–Vas Zs.–Lengyel B. (2016) Az újraiparosodás térbeli kérdőjelei Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, június, 615–646.
- Lengyel I.–Varga A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, május, 499–524.
<https://doi.org/10.18414/ksz.2018.5.499>
- Lengyel I.–Varga A. (2019) Földrajz és gazdasági növekedés Magyarországon – továbblépés és újabb diagnózisok. Előszó. *Közgazdasági Szemle*, június, 697–606.
<http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.6.597>
- Losonci D.–Takács O.–Demeter K. (2019) Az ipar 4.0 hatásainak nyomában – a magyarországi járműipar elemzése. *Közgazdasági Szemle*, február, 185–218.
<http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.2.185>
- Lux G. (2012) Reindusztrializáció Közép-Európában. In: Baranyi Béla–Fodor István (szerk.): *Környezetipar, újraiparosítás és regionalitás Magyarországon*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs–Debrecen. 21–34.
- Lux G. (2017a) *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs.
- Lux G. (2017b) A külföldi működő tőke által vezérelt iparfejlődési modell és határai Közép-Európában. *Tér és Társadalom*, 1, 30–52. 10.17649/TET.31.1.2801
- Mészáros R. T. (2021) *Exporthatalom vagy német gyártósor Magyarország?*
<https://g7.hu/kozelet/20210603/exporthatalom-vagy-nemet-gyartosor-magyarorszag/>
Letöltve: 2021. 12. 02.
- Nagy B.–Udvari B.–Lengyel I. (2019) Újraiparosodás Kelet- Közép-Európában – újraeledő centrum-periféria munkamegosztás? *Közgazdasági Szemle*, február, 163–184.
<http://dx.doi.org/10.18414/KSZ.2019.2.163>
- Nemes Nagy J.–Lőcsei H. (2015) Hosszú távú megyei ipari növekedési pályák (1964–2013). *Területi Statisztika*, 55, 2, 100–121.
- Palócz É. (2021) *Az „összeszerelő üzem” hamis magyar mítosza*
<https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210222/az-osszeszerelo-uzem-hamis-magyar-mitosza-470602> Letöltve: 2021. 12. 02.
- Perrow, C. (1993) Small Firm Networks In: R. Swedberg (ed.): *Exploration in Economic Sociology*. Russel Sage Foundation, New York. pp. 377–403.
- Perrow, C (1994) *Szervezet-szociológia*. Osiris-Száadvég, Budapest.
- Rechnitzer J. (2016) *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Rechnitzer J.–Kecskés P.–Reisinger A. (2016) *A győri modell – Az egyetem, az ipar és a város együttműködési dimenziói*. In: Lengyel I.–Nagy B. (szerk.): *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása*. JATEPress Kiadó, Szeged. 225–239.
- Romo F. P.–Schwartz M. (1993) The Coming of Post-Industrial Society Revisited: Manufacturing and the Prospect for a Service -Based Economy. In: Swedberg, R. (eds.): *Exploration in Economic Sociology*. Russel Sage Foundation, New York. pp. 335–377.
- Szabó K. (1998) Kihelyezési hullám. *Közgazdasági Szemle*, 2, 137–153.
- Vakhal P. (2020) Magyar kis- és középvállalkozások a globális értékláncokban. *Külgazdaság*, május–június, 30–59.
- Vápar J. (2013) A német működőtőke-befektetések Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 1, 129–144. <https://doi.org/10.17649/TET.27.1.2509>
- Whitley, R. (1991) The Revival of Small Business in Europe In: Berger, B. (ed.): *The Culture of entrepreneurship*. ICS. pp. 157–189.
- Zeitlin, J. (1994) Ipari körzetek és regionális megújulás *Közgazdasági Szemle*, 1, 14–25.
- Zsibók Zs.–Páger B. (2021) Hosszú távú gazdasági konvergencia-forgatókönyvek megyei pályái Magyarországon, *Tér és Társadalom*, 35, 3–29. 10.17649/TET.35.2021.3302

Internetes források:

Europe in figures, *Eurostat yearbook* 2008:104

Fókuszban a megyék, KSH, <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/184/index.html> Letöltve: 2019. május 12.

<https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.TOTL.ZS?end=2019&start=1960&view=chart>
<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups?fbclid=IwAR3Rqk115hrRLNFuOkicfrh2lyp1bRIN7rd69kD-icAMQUGVMMnV5ezuyZE>

https://www.ksh.hu/docs/hun/eurostat_tablak/tabl/tsdec100.html Letöltve: 2018. 01. 10.

Területi Statisztikai Évkönyv 2015, 2016, KSH, Budapest.

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/teruleti_evkonyv_2015.pdf

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/evkonyv/teruleti_evkonyv_2016.pdf

Valentinyi Á. (2014) *Újraiparosítás: út a semmibe!* Defacto, szeptember 15. http://index.hu/gazdasag/defacto/2014/09/15/iparositas_ut_a_semmibe Letöltve: 2019. 02. 02.